

К.е.н., доцент, Чернобай Л.І.

Аспірант, Кізло М.В.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ: РОЛЬ ТА МІСЦЕ В УПРАВЛІННІ МАШИНОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

The role and place of control system in the management of machine-building enterprise are depicted in the research article. The application of system approach to researching the controlling process is grounded. The peculiarities of control system are outlined.

Постановка проблеми. За даними Державного комітету статистики України [9] індекс промислової продукції машинобудування за січень-серпень 2009 року у порівнянні з цим же періодом 2008 року становив 47,8% (середній показник по усій промисловості – 70,4%). З усіх галузей промисловості України машинобудування у 2009 році зазнало найбільшого спаду. Про це свідчить і скорочення частки реалізованої галуззю продукції від 13,9% за січень-серпень 2008р. до 10,3% за відповідний період 2009р. Для порівняння зазначимо, що індекс обсягу промислової продукції машинобудування у 2008 році становив 108,6%.

Глибока фінансова та економічна криза різьче відбилася на стані машинобудування загалом та кожного конкретного підприємства галузі. В умовах різкого обмеження стратегічних ресурсів, зокрема фінансових, зростає важливість оцінювання стану їх використання на підприємствах, пошуку шляхів

корегування з метою підвищення ефективності діяльності підприємства. Ефективна система контролю здатна вирішити мінімізувати або повністю усунути виявленні недоліки та забезпечити виконання підприємством поставлених цілей. Контролювання традиційно вважається однією із загальних функцій менеджменту. Йому належить одна з найважливіших ролей у процесі управління підприємством, яка тісно переплітається з усіма елементами системи менеджменту на підприємстві.

Передумовою формування і розвитку системи контролю є її теоретичне підґрунтя, яке забезпечить в майбутньому її ефективність на практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці впродовж багатьох років намагаються віднайти такі методологічні та методичні прийоми, які б дозволили якнайповніше описати особливості кожного елемента, що нас оточує. Особливої популярності здобув системний підхід. Його застосування у менеджменті стало звичним явищем. Вже традиційно, ми розглядаємо підприємство як складну систему, що має величезну кількість підсистем. Весь процес управління на підприємстві також описується поняттям «система» [3]. Однак, аналізування контролю на підприємстві лише незначна кількість науковців здійснює за системним підходом. Поняття «система контролю» з'являється у працях [2, 5, 8, 10]. У праці [5] автор також розглядає вплив системного підходу на контролювання.

В.Ф. Максимова говорить про те, що «система внутрішнього економічного контролю промислового підприємства – це організаційна сукупність, яка утворює цілком визначену цілісність, єдність елементів, що знаходяться, з одного боку, у відносинах і зв'язках один з одним, з другого – з іншими складовими цілісної системи управління» [5, с.134]. С.П. Ярошенко визначає систему контролю, як «сукупність усіх запроваджуваних заходів, які мають або не мають ознак контролю (наприклад, різного роду порівняння), але які пов'язані між собою таким чином, що гарантують виконання вимог керівництва» [10, с. 51].

Загалом, науковці сходяться у своїх поглядах на особливу роль контролювання на підприємстві, однак недостатньо уваги, на нашу думку, приділяють обґрунтуванню застосування системного підходу до цього поняття та визначення місця системи контролю в управлінні промисловим підприємством.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є дослідження ролі та місця системи контролю в управлінні машинобудівним підприємством. Виходячи з мети, ми визначаємо такі цілі:

- застосувати системний підхід при вивченні особливостей контролювання на підприємстві;
- дати означення категорії «система контролю»;
- встановити роль системи контролю в процесі управління машинобудівним підприємством;
- визначити місце системи контролю в управлінні машинобудівним підприємством;

Виклад основного матеріалу. Теоретичні основи застосування системного підходу до досліджень достатньо ґрунтовно описуються авторами [1, 7]. Ми лише хочемо наголосити на тому, що як стверджує І. Блауберг, при системному дослідженні потрібно опиратися не на поняття системи, а на поняття цілісності [1, с. 158]. Тобто потрібно не систему відображати як ціле, а ціле – як систему. Ми вважаємо що контролювання на підприємстві і є цілісним утворенням.

До поняття контролю застосовують часто лише процесний підхід. У своїх дослідженнях ми намагаємося поєднати системний та процесний підходи, оскільки вважаємо, що процес контролювання є невід’ємним елементом цілісної системи контролю.

Саму систему можна розглядати з багатьох точок зору, як це роблять різні автори. У вузькому розумінні ми трактуємо систему контролю, як сукупність взаємопов’язаних, взаємодіючих елементів, які складаються у цілісне утворення з метою реалізації контролювання, як функції управління підприємством. До елементів системи ми відносимо, зокрема, суб’єкт, об’єкт, предмет контролю, а також процес контролювання, що ґрунтується на принципах контролю, та передбачає послідовне виконання ряду етапів, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Треба зазначити, що існують і інші точки зору щодо елементів системи. Зокрема, Річард Дафт стверджує, що система контролю «включає стратегічні плани організації, фінансові прогнози, бюджети, управління за цілями, прийоми

операційного менеджменту та відповідні звіти» [2, с. 628]. С. Пилипенко подає такі елементи системи: «фінансовий аналіз, бюджети, управління за цілями, статистичні звіти» [8, с. 102].

Ми не відкидаємо цих тверджень, а лише наголошуємо на тому, що система контролю, як і будь-яка інша, має різні зрізи, залежно від кута зору. Ми лише наголошуємо на необхідності утворення конфігуратора, який дозволив би врахувати всі ці точки зору.

Виділення таких елементів системи контролю, як суб'єкт, об'єкт, предмет контролю, а також процес контролювання, ми здійснили на основі таких висновків:

- 1) усі ці елементи становлять цілісність: окремо кожен з них виконує певні функції, однак разом вони набувають таких властивостей і характеристик, яких не мали раніше (високий ступінь емерджентності системи);
- 2) між кожним із цих елементів існує взаємозв'язок;
- 3) кожен елемент всередині системи контролю є неподільним;
- 4) система контролю на підприємстві є стійкою і взаємодіє із зовнішнім середовищем як ціле, тобто зміни, що виникають у зовнішньому середовищі, викличуть зміни у всій системі загалом та у кожному її елементі зокрема.

Як об'єкт дослідження, система контролю є достатньо особливою. Ця особливість зумовлена тим, що сама система може у певних випадках виступати об'єктом контролю. Тобто, у даному випадку можемо говорити про елементи самоконтролю.

Роль контролювання на підприємстві у багатьох дослідників зводилася до порівняння планових та фактичних показників на підприємстві. За планової економіки цей метод контролювання мав особливу вагу. Однак, система контролю на машинобудівному підприємстві покликана не лише виявляти існуючі відхилення з метою їх усунення, а має набагато глибший зміст. К.Лебедев виділяє контроль процесів власної фірми та контроль зовнішнього середовища [4, с. 557-558]. Перший складається, на його думку, з оцінки та розробки коректуючих заходів, другий – з виявлення відхилень та застосування заходів з їх усунення [4, с. 557-558]. Він також говорить про те, що контроль

покликаний віднаходити не лише загрози, але й нові можливості для фірми [4, с. 557]. У значній мірі схожі відображення ми находимо у праці [6]. Тобто, система контролю певною мірою працює на досягнення поставлених підприємством цілей. Однак, на цьому її роль не обмежується. Після виявлення відхилень, система повинна видати такий механізм, який дозволив би визначити оптимальні заходи: усунути негативний вплив факторів, що спричинили відхилення, чи переглянути адекватність заданих цілей. В останній ситуації ми говоримо про сумнівну ефективність деяких планів, які можуть гальмувати подальший розвиток підприємства. Тобто, фактичний показник, який відповідає плановому, теж має стати об'єктом контролю на предмет виявлення можливостей його покращення.

Загалом, ми зводимо роль системи контролю до моніторингу ефективності використання ресурсів на підприємстві, створення інформаційної бази для прийняття управлінських рішень щодо усунення недоліків чи корегування цілей.

Процес контролювання та вся система контролю на машинобудівному підприємстві ґрунтується на головних засадах – принципах. В.Ф. Максимова виділяє три групи принципів [5, с. 235-236]: загальносистемні принципи внутрішнього контролю, принципи створення структури системи контролю, принципи функціонування системи контролю. Автор монографії [5] наводить перелік принципів, що входять до кожної з груп. Однак, на нашу думку, доцільно розширити сферу дослідження у цьому напрямку.

Так Г. Мінцберг [6] піднімає ще одну важливу проблему, яка стосується межі контролювання. Тобто, невід'ємною рисою системи контролю, про яку мало говорилося раніше, має бути обмеженість або граничність впливу. Система контролю функціонуватиме ефективно доти, доки вона не почне відходити від ринкових засад. Якщо об'єктом контролю виступає персонал підприємства, то дуже важко визначити межу сприйняття ним контролю, як закономірного явища, а не недовіри до виконання посадових повноважень окремих виконавців. Отже, система контролю на машинобудівному підприємстві у даному трактуванні повинна носити обмежуючий, а точніше самообмежуючий характер. Тому, групи принципів функціонування системи контролю, які подає В. Максимова [5, с. 236] доцільно додати граничність застосування контрольних процедур.

Виходячи із застосування у дослідженні системного підходу, необхідно

також сказати, що система контролю не функціонує ізольованою, а є підсистемою складнішої системи. Також не виключено, що у її складі треба розмежовувати дрібніші підсистеми.

Тому, дуже важливо не лише визначити елементи системи, а й розглянути її місце. На рис. 1 ми схематично зобразили власне бачення місця системи контролю в управлінні машинобудівним підприємством.

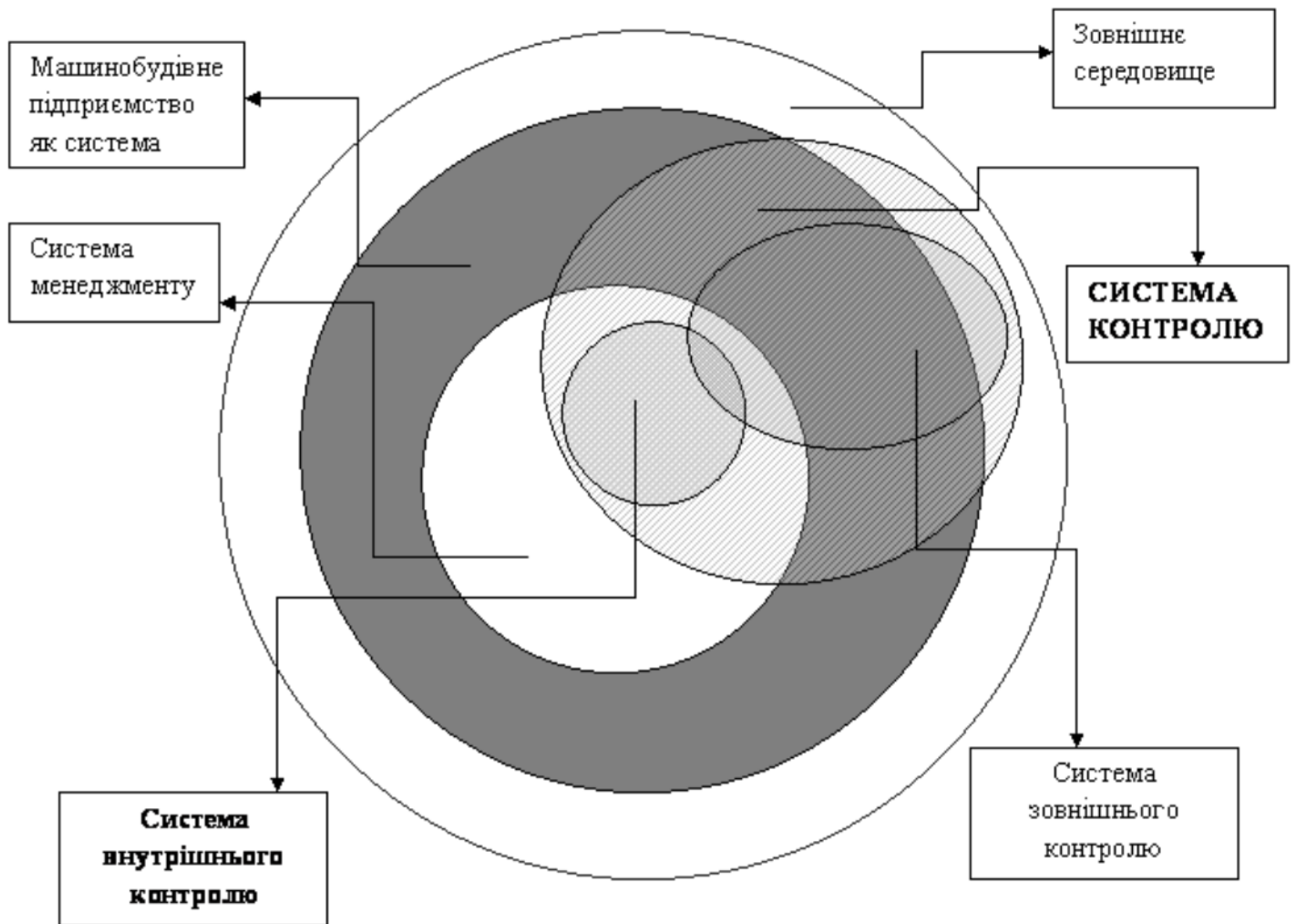

Рис. 1. Місце системи контролю в управлінні машинобудівним підприємством

Як видно з рис. 1, машинобудівне підприємство функціонує як відкрита система. Воно піддається впливу факторів зовнішнього середовища, в якому функціонує, та здійснює вплив на нього. У свою чергу, система менеджменту є підсистемою по відношенню до підприємства. Для подальшого аналізування рис. 1 необхідно виокремити поняття система внутрішнього та система зовнішнього контролю. Так, попередньо більше йшла мова саме про систему внутрішнього

контролю. Ця система повністю перебуває в межах системи менеджменту, оскільки ґрунтується на здійсненні контролю як функції менеджменту. Однак, до системи контролю загалом належить і система зовнішнього контролю. Вона представлена різного роду зовнішніми перевітками, які ініціюються поза межами підприємства. Ця підсистема виходить за межі системи управління та підприємства, оскільки містить такі елементи, що не належать до жодної із зазначених систем.

Висновки. Виходячи із поставлених цілей, у даній статті ми здійснили обґрунтування використання системного підходу при дослідженні особливостей контролювання на підприємстві, в результаті чого сформулювали власне бачення поняття «система контролю». Також при дослідженні ролі системи контролю ми встановили, що після виявлення відхилень, роль системи зводиться до забезпечення такого механізму, який дозволить визначити оптимальні заходи: усунути негативний вплив факторів, що спричинили відхилення, чи переглянути адекватність заданих цілей. У даній статті набули подальшого розвитку принципи функціонування системи контролю, шляхом введення принципу граничності застосування контрольних процедур. Визначаючи місце системи контролю в управлінні машинобудівним підприємством, ми дійшли висновку, що система внутрішнього контролю на машинобудівному підприємстві є підсистемою менеджменту. Однак, разом з системою зовнішнього контролю вона становить таку систему, що виходить за межі підприємства, як відкритої системи.

У подальших дослідженнях ми розглядатимемо лише систему внутрішнього контролю, оскільки саме машинобудівне підприємство і визначає її. А на систему зовнішнього контролю його вплив є значно обмеженим.

Треба зазначити, що при поглибленні дослідження у цьому напрямку доцільно визначити, які саме фактори зовнішнього середовища впливають на систему контролю на машинобудівному підприємстві, та виявити вплив факторів внутрішнього середовища.

Список літератури

1. Блауберг Игорь Викторович. Проблема целостности и системный подход / [Ред. Л. В. Блинников; Сост.: Э. М. Мирский и др.] — М.: УРСС, 1997. — 446 с. — (Философы России XX века / [Редкол.: Степин В. С. (пред.) и др.]). — ISBN 5-901006-08-9.
2. Дафт Р. Л. Менеджмент / Ричард Л. Дафт; пер. с англ. В. Вольского, С. Жильцова, Д. Раевской; под. ред. Ю. Н. Каптуревского - СПб.: Издательство «Питер», 2000. — 832 с.: ил. — (Серия «Теория и практика менеджмента»). — ISBN 5-8046-0107-5.
3. Кузьмін О. Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: Навчальний посібник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. — 2-е вид. доп. і перероб. — Львів: Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2003. — 352 с. — ISBN 966-7597-33-4.
4. Лебедев Константин Николаевич. Системный подход и методология менеджмента: монография / Лебедев К. Н. — М.: Красная звезда, 2008. — 838 с. — Библиогр.: с. 828-838. — ISBN 978-5-88727-044-9.
5. Максимова Валентина Федорівна. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку: Монографія / В. Ф. Максимова. — К. : АВРІО, 2005. — 264 с. — ISBN 966-96476-8-1.
6. Мінцберг Г. Зліт і падіння стратегічного планування / Генрі Мінцберг; Пер. з англ. К. Сисоєва. — К.: Видавництво Олексія Капусти (Підрозділ агенції «Стандарт»), 2008. — 412 с. — (Бібліотека управлінських рішень від Інтерпайп). — ISBN 978-966-8961-14-4.
7. Мова Виктор Васильевич. Системный подход в экономике / В. В. Мова, Ю. П. Колбушкин; Нац. авиац. ун-т. Ин-т экономики менеджмента. — К., 2004. — 203 с.: ил., табл. — ISBN 966-8638-10-7.
8. Пилипенко С. М. Менеджмент. Навчальний посібник / Пилипенко С. М., Пилипенко А. А., Отенко В. І. — Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. — 2008 с. — ISBN 5-7763-0397-4.
9. Статистична інформація Державного комітету статистики // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Ярошенко Станіслав Петрович. Теоретичні і методологічні основи контролю / Ярошенко С. П., Пінькас Г. І., Кобичева О. С. — Суми : Університетська книга, 2007. — 251 с. — Бібліогр.: с. 250-251. — ISBN

978-966-680-310-1.